

Марія Фюрст
Юрген Тринкс

Філософія

Виміри питання

У своїй «Логіці» Кант встановлює диференціацію і класифікацію філософського способу запитування. Відповідно до цього виміри філософського поля формують такі чотири питання:

---

1. Що я можу знати?
2. Що я мушу робити?
3. На що я можу сподіватися?
4. Що таке людина?

Можна легко показати, що до цих царин запитування належать і основні питання нашого часу.

У першому питанні йдеться про можливості та межі людського розуму. Ми запитуємо про широту і вірогідність пізнання, про придатність і надійність його методів. Це проблеми, якими сьогодні переймаються теорія пізнання, логіка, філософія мови і теорія науки. Питання про можливості та межі людського розуму має сьогодні особливе значення, оскільки умови нашого життя значною мірою спираються на основи сучасної науки і техніки,

проблематика яких стає дедалі чіткішою. Ми багато чим їм завдячуємо, але також бачимо все більше їхніх негативних наслідків. Це серйозні проблеми, ми мусимо по-новому окреслити значення науки і техніки, оскільки не можемо дозволити собі просто розвивати їх у нерerefлексійному оптимізмі або песимізмі. Філософія має з'ясувати, які цілі, методи, основні поняття та історичні інтереси визначають природничі, гуманітарні та соціальні науки, як вони пов'язані з нашим повсякденним знанням й іншими формами знання. Отже, філософія відрізняється від наук тим, що запитує не про окремі процеси та царини пізнання, а про сукупність і можливості, межі й небезпеки сучасних наук.

У другому питанні ми запитуємо про обґрунтування та значимість норм і цінностей. Це дуже старі питання етики, які слід знову порушувати в кожній епосі, і які сьогодні маємо порушити в такому контексті: науково-технічний поступ опинився у глибокій кризі (як це загострено виявляється у проблематиці застосування нових фундаментальних технологій, наприклад, атомної енергії, генетики), різні ціннісні уявлення зазнають зіткнень у житті народів і держав, які співіснують, а також усередині суспільства і в житті окремого індивіда; ці уявлення суперечать одне одному. Втім, філософська етика не має на меті скласти окремі рецепти, як діяти, вона прояснює питання про передумови цінності й рішення. Відтак, із питаннями про те, що ми хочемо і чи можемо ми робити те, що хочемо, пов'язана також проблема свободи. Що означає свобода? Наскільки свободною є воля? Які альтернативи дій ми маємо, і як їх слід оцінювати? Із цього випливають подальші питання. Чи можна нам втілювати все те, що ми хочемо? За якими критеріями ми вирішуємо? На підставі яких основних принципів можна виправдати ці норми? Чому ми взагалі повинні бути моральними? Чи маємо ми право примушувати до цього інших?

Якщо обидва перші питання пов'язані з особливими царинами знання і діяльності, теорії і практики, то третє спрямоване на життя як Цілість. В усвідомленні неминучої смерті постає питання про здійснення життя. Чи проживу я це життя із ви-могливим домаганням, як отримане завдання, із усвідомленням покликання, як виснажливу насолоду або як подяку за милість? Які перспективи я надаю власному життю і як я їх обґрунтовую? Чи є панівні життєві начерки придатними або варто звернутися

до альтернатив? За яких особистих та суспільних умов я визнаю життя вдалим? Звідки я дістаю масштаби? Що я готовий витерпіти, і чому я маю чинити спротив? На що я можу орієнтуватися? Релігії, віра у поступ, світоспоглядання, соціальні утопії, мистецькі фікції містять такі способи бачення. Чи потребую я їх, як я їх перевіряю, які життєві начерки є здійсненими? Філософська віра в зростання розуму нещодавно пережила більш ніж тяжкий шок. Наукові прояснення нашого світу, всеохопна комунікація, вдосконалення способів обчислення та засвоєння не зробило наш світ більш осмисленим; абсурд проривається на поверхню. Для декого дуже гостро постають питання: Чи не загубилися ми? Що нас може врятувати? Філософії найскладніше впоратися з цими питаннями, оскільки вона намагається їх розв'язати, але не залучає вже наявних моделей порятунку або пророцтв про занепад, які, наприклад, оформилися в релігіях. У цьому вона сягає меж людських можливостей.

Цим ми вже порушуємо четверте питання, і в тому, що три перші питання пов'язані і всі разом охоплені четвертим, виявляється основна риса філософування, а саме спрямованість на ціле. Питання про саморозуміння людини стає сьогодні особливо гострим, адже через кризу нашого знання, діяльності й надії ґрунтовному сумніву піддане традиційне розуміння людини як розумної істоти, як господаря природи і як вихідного та цільового пункту історичного розвитку. Питання про те, чи існує людська природа, на якій може ґрунтуватися гідність її особистості, є одним із питань філософської антропології (див. розділ «Що таке людина?»).
